

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦਾ ਨਾਵਲ **ਸਵਾਰੀ** : ਪ੍ਰਵਚਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਗਲਪਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦੇ ਮਸਲਿਆਂ ਅਤੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਹੁਣ ਤਕ ਛੇ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ - **ਸੁੱਕਾ ਪੱਤਾ ਤੇ ਹਵਾ, ਕਾਲਾ ਲਹੂ, ਸੱਪਾਂ ਦਾ ਭਰ ਬਰਤਾਨੀਆਂ, ਖੂਹ ਵਾਲਾ ਘਰ, ਇਕ ਸੱਚ ਮੇਰਾ ਵੀ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਗੀਤ ਦਾ ਮੁੱਖੜਾ** - ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਨਾਵਲ - **ਵਨ ਵੇ, ਰੇਤ ਅਤੇ ਸਵਾਰੀ** - ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਭਰਪੂਰ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਨਵੇਕਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਉਦੋਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਵਲ **ਵਨ ਵੇ** ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਨਾਵਲ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤਕ ਦਰਸ਼ਨ ਧੀਰ ਅਤੇ ਸਵਰਨ ਚੰਦਨ ਵਰਗੇ ਸਥਾਪਿਤ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦੀ ਗਲਪ-ਵਿਧੀ ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵਿਸ਼ੇਗਤ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਭਿੰਨਤਾ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਦਰਸ਼, ਰੋਮਾਂਸ, ਘਰ-ਵੈਰਾਗ ਜਾਂ ਉਦਰੇਵੇਂ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਪੜਾਉ ਨੂੰ ਉਲੰਘ ਕੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਜਟਿਲ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ-ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਆਯਾਮ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਨਾਵਲ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਇਹ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਉਸਦੇ ਅਗਲੇਰੇ ਨਾਵਲਾਂ - **ਰੇਤ ਅਤੇ ਸਵਾਰੀ** ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਉਘੜ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਰੋਟੀ ਰੋਜ਼ੀ ਅਤੇ ਸੁਖ-ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਵਾਸ ਕਰਕੇ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੁੱਢਲੇ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਜੀਵਨ ਦਾ ਜੋ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜੀਵਨ-ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਪ੍ਰਾਮਾਣਿਕਤਾ ਉੱਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਉਪਰੇ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਹੋਂਦ-ਮੁਖੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਗੁੰਮ-ਗੁਆਚ ਰਹੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਛਾਣ ਦੇ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦੇ ਆਰ-ਪਾਰ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੁਖ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਵਲੀ ਸੰਸਾਰ ਅੰਤਰ-ਵਿਰੋਧਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਆਵਾਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਉਸਾਰਨ ਵਲ ਰੁਚਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਦੌਰ ਦੀ ਦੁਚਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਦਰੇਵਾਂ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਥਾਈ ਵਸੋਬ ਦੀ ਲੋਚਾ ਵੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਨਾਵਲ ਦਾ ਪਛਾਣਨ ਯੋਗ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਉਲੀਕਣ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਭੂਹੋਰਵੇ ਦੀ ਵਲਗਣ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਨੀਝ ਨਾਲ ਚਿਤਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ਸ਼ੀਲ ਉਪਰਾਲਿਆਂ, ਬਦਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮਨੋ-ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਵਿਰੋਧਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਮੱਸਿਆਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ

ਰੱਖਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਚੇਤ-ਅਚੇਤੀ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ-ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਨਵੇਂ ਆਯਾਮਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਫ਼ਰੈਡ੍ਰਿਕ ਜੇਮਸਨ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਕਸਿਤ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਵੇਕ ਦੀ ਉਪਜ ਹਨ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਫਰੋਲਣ ਦਾ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਗੱਲ ਵਿਚ ਹੀ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਨਾਵਲੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦਾ ਰਹੱਸ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਬ-ਵਰਤੀ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਜਿਸ ਬਾਰੀਕ-ਬੀਨੀ ਅਤੇ ਗਹਿਰਾਈ ਨਾਲ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਓਸੇ ਦੇ ਹੀ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ਹੈ।

ਇਥੇ ਸਾਡਾ ਮੰਤਵ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਨਾਵਲ-ਨਿਗਾਰੀ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਪਰਿਪੇਖ ਉਸਾਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਂਜ ਤਾਂ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਹਰ ਰਚਨਾ ਤਕਨੀਕ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਰਚਨਾਕਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਸਾਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੀ ਵਿਸ਼ਵ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥ-ਬੋਧ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਮਾਣਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਸਲਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਜਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਰਚਨਾਕਾਰ ਦੇ ਸਿਰਜਿਤ-ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਅਰਥ-ਸਾਥਕਤਾ ਦਾ ਰਹੱਸ ਛੁਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਨ ਵੇ ਅਤੇ **ਰੇਤ** ਤੋਂ ਬਾਦ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦਾ ਨਵਾਂ ਨਾਵਲ **ਸਵਾਰੀ** ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕ-ਵਰਗ ਨੇ ਓਸੇ ਗਰਮਜੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗਲਪ-ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੈ-ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਨਾਵਲ ਉਸਦੀਆਂ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ “ਇਹ ਨਾਵਲ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਸਮਕਾਲੀ ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਸਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਪ੍ਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਮਨੋ-ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਅਸਤਿੱਤਵੀ ਮਸਲਿਆਂ ਅਤੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ-ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲਕਾਰੀ ਵਿਚ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਨਵੇਂ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਬਿੰਬ-ਵਿਧਾਨ ਦੀ ਵੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।”¹ ਇਹ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਹੌਂਦ-ਮੁੱਖੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਖਪਤ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਮਾਨਵੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਵੀ ਫ਼ਰੋਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਮਾਜ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਬਾਰੀਕੀ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਥਲੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪ੍ਰਵਚਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਵਾਚਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਸਿਰਜਿਤ ਪ੍ਰਵਚਨ ਰਾਹੀਂ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਉਸ ਖੇਡ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਇਹ ਆਪਣੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਿਰਲੇਖ ਦੀ ਕੰਨੀ ਫੜ ਕੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਟੈਕਸਟ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ। ਵਿਹਾਰਕ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ‘ਸਵਾਰੀ’ ਸਫ਼ਰ ਦੇ ਵਸੀਲਾ ਜਾਂ ਵਾਹਨ ਦਾ ਅਰਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ - ਸਵਾਰੀ ਕਰਨਾ, ਸਵਾਰ ਹੋਣਾ, ਸਵਾਰੀ ਬਣਨਾ ਆਦਿ। ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਤੌਰ

ਤੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਨ ਜਾਂ ਹਾਵੀ ਹੋਣ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਵੀ ਹੈ। ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਾਵਲ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਟੈਕਸਟ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸਦੀ ਗ਼ੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਕ ਅਤ੍ਰਾਉਣੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਵੇਰਵਿਆਂ, ਇਸਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਾਚਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗ਼ੈਰਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਅਮੂਰਤ ਸੰਕਲਪ ਜਾਂ ਮੋਟਿਫ ਵਾਂਗ ਇਸਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿਰਜਿਤ ਪ੍ਰਵਚਨ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਗ਼ਰਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਲਾਲਸਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਉਣ ਵਲ ਰੁਚਿਤ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਬਣਦਾ ਅਤੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਵਾਰੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਇਹ ਮੋਟਿਫ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਸਮੂਹ ਕਥਾ-ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਨੂੰ ਅਰਥ-ਸਾਰਥਕਤਾ ਦੇ ਸੰਗਠਨਾਂ ਵਿਚ ਢਾਲਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਵਾਰੀ ਨਾਵਲ ਦੀ ਟੈਕਸਟ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਿਆਂ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਕ ਬਿਖਰੀ ਹੋਈ ਰਚਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਰਤਾ ਗੁਹ ਨਾਲ ਵਾਚਿਆਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦੇ ਖਿੰਡਰੇ ਹੋਏ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਵੇਰਵਿਆਂ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ‘ਇਕ ਨਿਰੰਤਰ ਗਤੀ ਵਾਲੀ ਕਹਾਣੀ’ ਦੇ ਸੂਤਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।² ਇਹ ਕਥਾ-ਸੂਤਰ ਇਸ ਵਿਚਲੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰਾਂ - ਬਲਦੇਵ ਅਤੇ ਸ਼ੌਨ - ਦੇ ਸਮਾਨੰਤਰ ਪਰਿਵਾਰਕ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਲਦੇਵ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਵਾਸ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ੌਨ ਆਇਰਲੈਂਡ ਵਿਚੋਂ। ਦੋਹਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਮਨੋ-ਸਮਾਜਿਕ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਪਿਤਰ-ਭੂਮੀ ਦੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਰਵਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਜਾਤੀਗਤ (ethnic) ਸੰਸਕਾਰ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕਸੁਰ ਹੋਣ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪਾਤਰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮੁੱਖਧਾਰਾ ਦੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਉੱਤੇ ਵਿਚਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਅਸਤਿਤਵੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੂਝਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਰਥ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੇਖਕ ਦੀ ਖੂਬੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਨੰਤਰ ਪਰਿਵਾਰਕ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਲੇ ਕਾਰੇ ਜਜ਼ੀਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਲ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਨਾਲ ਸਰਗਰਮ ਅੰਤਰ-ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਤਰ-ਕਿਰਿਆ ਵਿਭੰਨ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਸਮੁੱਚੇ ਮਾਹੌਲ ਨਾਲ ਜਾ ਜੁੜਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਤਰ ਸਾਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਹਰ ਲਿਖਤ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਜਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਲ ਰੁਚਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ-ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਲਿਖਤ ਦੀ ਇਸ ਸੰਵਾਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਰਾਹੀਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਵਚਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਮੇਂ-ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਅਰਥ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੁੱਖ ਮਸਲਾ ਇਸ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਚਨ (discourse) ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਾਚਣ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਨ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਕਥਾ-ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਨੂੰ ਸਾਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਬਣਤਰ ਦੇ ਉਸ ਸਮੁੱਚੇ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਵਾਚਣਾ ਪਵੇਗਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਥਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨਾਵਲ ਦਾ ਮੂਲ ਘਟਨਾ-ਸਥਲ ਬਰਤਾਨੀਆ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮਾਜ ਵਿਕਸਿਤ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਸਰਮਾਏ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਦਮੀ ਕਾਰਣ ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਸੋਚ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਵਾਦੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਖਪਤ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਹ ਨਜ਼ਾਮ ਪਰੰਪਰਕ ਰਵਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਗਠਨ ਕਰਕੇ ਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਡੂੰਘੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ ਦੇ ਅਣਵਿਕਸਿਤ ਜਾਂ ਘੱਟ-ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਿਜਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਲਦੇਵ ਅਤੇ ਸ਼ੌਨ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀਆਂ ਲਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਚੁਣੌਤੀ ਭਰਪੂਰ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਵਚੇਤਨ ਵਿਚ ਦੇਸੀ ਰਵਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਜਾਤੀਗਤ ਸੰਸਕਾਰ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਨਾਂ ਤਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸੀ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਨਵੇਂ ਮਾਹੌਲ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕਸੁਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਦੁਬਿਧਾ ਅਤੇ ਤਣਾਉ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਆਪਣੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਹਿਰਸਾਂ ਅਤੇ ਗ਼ਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ ਜੀਵਨ-ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਦੂਹਰੇ ਮਾਪਦੰਡ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਸਕੇ ਸਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਖੇਡਦੇ ਹਨ। ਬਲਦੇਵ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਇਸ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਾਤਰ ਹਨ - ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਿੰਦਾ ਅਤੇ ਗਾਗੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਮੇਰ ਅਤੇ ਸਤਨਾਮ ਆਪਣੀ ਗ਼ਰਜ਼-ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਉਣ ਵਲ ਰੁਚਿਤ ਹਨ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਸਹਿਜ ਸਨੇਹ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਇਹ ਪਾਤਰ ਚਾਂਗਲੂ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਉਸ ਵਾਂਗਲੂ ਵਾਂਗ ਹਨ ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਇਕ ਗੌਣ-ਕਥਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਡ ਵਿਚ ਮੁਕਾਬਲਾ ਦੋ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੋ ਸਹਿਯੋਗੀ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਵਾਂਗਲੂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਅੰਤਿਮ ਹੋਣੀ ਸਿਰਫ ਪਾਟਣਾ ਜਾਂ ਬਿਨਸ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮੁੱਚੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਬੀਜ-ਮੋਟਿਫ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਾਨੂੰ ਸਹਿਵਨ ਹੀ ਕਿੱਸਾ ਹੀਰ ਵਾਰਿਸ ਦੀਆਂ ਇਹ ਪੰਗਤੀਆਂ ਵੀ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ :

ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਇਹ ਗ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰੀ,
ਹੋਰ ਸਾਕ ਨਾ ਸੈਨ ਨਾ ਅੰਗ ਦੇ ਨੇ।

ਇਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਗ਼ਰਜ਼-ਪੂਰਤੀ ਅਤੇ ਦੂਹਰੇ ਨੈਤਿਕ ਮਾਪ-ਦੰਡਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸ਼ੌਨ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੌਨ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਆਇਰਸ਼-ਕੈਥੋਲਿਕ ਰਵਾਇਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਐਲੀਸਨ ਦੇ ਬਰਾਇਨ ਸਵੀਨੇ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਜੋੜੇ ਵਿਆਹ ਬਾਹਰੇ ਵਕਤੀ ਸੈਕਸ-ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਗੁਨਾਹ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਨਮੋਸ਼ੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ਼ੌਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਆਕਾਂਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਐਲੀਸਨ ਪਰਿਵਾਰਕ ਰੋਹ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਇੰਗਲੈਂਡ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸ਼ੌਨ ਉਸਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਐਲੀਸਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ (confession) ਰਾਹੀਂ ਉਸਨੂੰ ਇਸ 'ਪਾਪ-ਕਰਮ' ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਾਉਣ ਦੀਆਂ ਵਿਉਂਤਾਂ ਘੜਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਲੋਂ ਕੈਥੋਲਿਕ ਰਵਾਇਤਾਂ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਖੁਦ ਕੈਰਨ ਨਾਲ ਜੋੜੇ ਵਿਆਹ ਸੰਬੰਧ ਤੋਂ ਨਾ-ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਤਲਾਕ ਲੈਣ ਲਈ ਇਸੇ ਕੈਥੋਲਿਕ ਵਿਰਸੇ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਜਾਇਜ਼ / ਨਾਜਾਇਜ਼ ਢੰਗ

ਨਾਲ ਤੋੜਨਾ ਲੋਚਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੌਨ ਦਾ ਇਹ ਵਿਵਹਾਰ ਉਸਦੇ ਦੰਭੀ ਚਰਿਤਰ (ਅੰਦਰੋਂ ਹੋਰ, ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਰ) ਨੂੰ ਹੀ ਉਘਾੜਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਸਪੇਸ ਵਿਚ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਸਤਾਰ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰ ਕਾਮਨਾ ਦੀ ਵਕਤੀ ਉਤੇਜਨਾ ਅਧੀਨ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਰੀਰਕ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਧਰੇ ਦੋਸਤੀ ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਆੜ ਵਿਚ। ਮਨੋ-ਸਰੀਰਕ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨਾ ਮਿਲਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਹ ਵਕਤੀ ਸੰਬੰਧ ਛੇਤੀ ਹੀ ਟੁੱਟ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਆਇਰਲੈਂਡ ਜਾਂਦਿਆਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਬਲਦੇਵ ਦਾ ਇਕ ਅਜਨਬੀ ਕੁੜੀ ਜੀਨ ਨਾਲ ਫੌਰੀ ਸੈਕਸ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਨਾ ਅਤੇ ਫੇਰ ਉਪਰੋਥਲੀ ਮੈਰੀ, ਲਿਜ਼ ਅਤੇ ਐਲੀਸਨ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਦੇ ਭਰਮ ਵਰਗੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਇਸੇ ਸਥਿਤੀ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਪਰ ਬਲਦੇਵ ਦੀ ਪਤਨੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕੁਲੀਗ ਲੀਹਾਰਵੇ ਨਾਲ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ‘ਦੋਸਤਾਨਾ’ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਹੋਰ ਪਾਤਰ ਵੀ ਇਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਆਹ-ਬਾਹਰੇ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਰਖ ਕੇ ਵਾਚਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਕਾਰਣ ਵੀ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਕਸਿਤ ਸਰਮਾਇਦਾਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ ਉਸਾਰ ਜਿਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨਿਰੰਕੁਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਵਾਦ ਅਤੇ ਖਪਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਓਸੇ ਦਾ ਸੁਭਾਵਕ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਹੈ। ਪੈਸੇ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਉੱਤੇ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਨਵਾਂ ਨਜ਼ਾਮ ਪਰੰਪਰਕ ਰਵਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕਤਾ ਉੱਤੇ ਸਵਾਲੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਚਣੌਤੀਆਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਮਨਾ ਦੀ ਨਿਰੰਕੁਸ਼ ਸ਼ਕਤੀ (libidinal energy) ਨੂੰ ਸਮਾਜ-ਪ੍ਰਵਾਨ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਵਰਗੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੇਦਖਲ ਕਰਨ ਵਲ ਤਾਂ ਰੁਚਿਤ ਹੈ ਪਰ ਮਨੋ-ਸਰੀਰਕ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਵੇਕ ਪੂਰਣ ਬਦਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਗਠਨ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਪਨ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਜਿਸ ਨਵੀਂ ਸੰਰਚਨਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਪਰਸਪਰ ਦੋਸਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣ (live-in-relationship) ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਉੱਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਰੁਝਾਨ ਦੀ ਸਮੂਰਤ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਇੰਨੀ ਭਰਪੂਰਤਾ ਨਾਲ ਇਸੇ ਨਾਵਲ ਦੁਆਰਾ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਮਰਦ ਔਰਤ ਪਾਤਰ ਇਸੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ live-in-relationship ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਨਵੀਂ ਸੰਰਚਨਾ ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਨੋ-ਸਰੀਰਕ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਸਫਲ ਅਤੇ ਪਾਇਦਾਰ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਮਸਲਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਨਿਰਣਾ ਹੋਣਾ ਅਜੇ ਬਾਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਨਾਵਲ ਸਾਨੂੰ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਥਿਤੀ, ਇਸਦੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ ਵਿਰੋਧਾਂ ਅਤੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਸੰਕਟਾਂ ਦੀ ਝਾਕੀ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦਾ ਇਹ ਨਾਵਲ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਰਹੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ

ਫਰੋਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਸ਼ਰੀਕ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਕਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਰਹੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਅਸਤਿਤਵੀ ਸੰਕਟਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ੁਬਾਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਆਪਣੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪ੍ਰਵਚਨ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਉਸ ਸਿਆਸਤ ਨੂੰ ਵੀ ਉਘਾੜਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਧਿਅਮ ਵਜੋਂ ਵਰਤਨ ਵਲ ਰੁਚਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਇਹ ਆਪਣੀਆਂ ਹਿਰਸਾਂ ਅਤੇ ਗ਼ਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ ਆਪਣਿਆਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰਨੋਂ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ।

¹ ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ, 'ਸਵਾਰੀ : ਸਮੱਸਿਆਕਾਰ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ-ਵਿਧੀ', **ਸਮਦਰਸ਼ੀ**-86, ਪੰਨਾ- 78.

² “ਭਾਵੇਂ ਸਤਹੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ-ਪ੍ਰਗਟਾ ਖਿੰਡਰਿਆ ਪੁੰਡਰਿਆ ਅਤੇ ਕਥਾ-ਸੰਦਰਭ ਉਖੜੀ ਹੋਈ ਰਚਨਾ-ਜੜਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਿੰਡੇ ਹੋਏ ਕਥਾ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਗਠਿਤ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਗਤੀ ਵਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ. . .ਇਹ ਬਿਰਤਾਂਤ-ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਅਜੋਕੇ ਪੱਛਮੀ ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਬਹੁ-ਪਾਸਾਰੀ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਖਿਲਰੇ ਹੋਏ ਸਵੈ ਦੀ ਅਕਾਸੀ ਵਾਲੀ ਸਫਲ ਬਿਰਤਾਂਤ-ਵਿਧੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”

ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ, 'ਸਵਾਰੀ : ਸਮੱਸਿਆਕਾਰ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ-ਵਿਧੀ', **ਸਮਦਰਸ਼ੀ**-86, ਪੰਨਾ- 88.